

Omnia igitur bella et dissidia quæ occasione vel sub prætextu religionis orta sunt in mundo, ipsi veræ religioni non tribuenda sunt, ut supra jam ostendimus.

COROLLARIUM.

Immortales igitur gratiarum actiones rependere debemus optimo Deo, qui evidentissima veritatis signa nobis misericorditer prestitit, et abundantia donorum, præ multis aliis, nos cumulavit. Caveamus ne ingratos imitemur homines, qui ad verum Dei cultum parum attentes, curiositate, vel potius impietate ducti, anxie quærrunt quomodo schismatici, hæretici, infideles, etc., salvi fieri possint, de assecuranda salute propria minime curantes : sollicitudinem nostram in nosmetipsos convertamus et non in aequitatem judiciorum Dei erga alios homines : sufficiat nobis scire ea semper futura esse justissima.

In tractatu *de vera Religione* ostendemus revelationem esse possibilem, ejus existentiam esse factum eo modo inquirendum et probandum quo facta præterita inquiruntur et probantur : manifestos assignabimus characteres quibus illius existentia certo constare potest : libros Veteris et Novi Testamenti esse authenticos, integros et veros, religionem christianam veram et divinam, demonstrabimus.

Deinde, cum aperte pateat omnes Ecclesias christianas, sibi contradicentes, simul veras esse non posse, in Tractatu *de Ecclesia* tradentur regulæ quibus Christi Ecclesia, visibilis, perpetua, extra quam nulla salus, a societibus pseudochristianis tuto secernatur : hujusmodi regularum seu notarum applicatione facta, clare noscitur Romanam Ecclesiam solam esse veram.

CAPUT SECUNDUM.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

Duplicis generis sunt officia hominis erga seipsum, alia

quæ spectant ejus animam, et alia quæ spectant corpus. Hinc in eo capite duo erunt articuli.

ARTICULUS PRIMUS.

DE OFFICIIS HOMINIS QUÆ SPECTANT EJUS ANIMAM.

Pluries jam observavimus duplēm præcipue distinguunt facultatem in mente humana, nempe intellectum et voluntatem ; hinc officia hominis erga animam pertinent ad intellectum vel ad voluntatem : de illis igitur sub duplice respectu paucis verbis disserendum est.

§ I. — De officiis hominis relative ad intellectum.

Intellectus versatur circa verum cognoscendum. Mens certitudinis est capax, sicut ostendimus in Logica, ubi plurimas tradidimus regulas ad verum a falso secernendum : nunc examinandum est an homo hac facultate uti teneatur, et cui studio præsertim incumbere debeat. Objectum circa quod exerceri potest intellectus humanus, est immensum; omnes scientias et artes complectitur.

Tripliis generis distinguuntur scientiæ, videlicet necessariæ, utiles et vanæ.

Illæ scientiæ dicuntur *necessariæ* quarum notitia jure naturali præscribitur, sive omnibus, qualis est cognitio veræ religionis et sanæ moralis, sive aliquibus, ut politica regibus eorumque ministris, jurisprudentia magistratibus, medicina medicis, theologia clericis, etc.

Scientiæ *utiles* eæ sunt quæ nulla ratione præscribuntur, sed quarum acquisitio bona est in se, animum delectat et ad fines laudabiles dirigi potest; tales sunt cognitio linguarum, logica, mathesis, physica, historia naturalis, historia universalis, critice, rhetorica, poesis, denique philosophia et litteratura.

Eæ autem scientiæ dicuntur *vanæ* quæ sunt falsæ aut dubiae, nullis fundamentis innixæ, intricatae, mere speculativæ et ad nihil utile conducentes : hujus generis sunt astrologia judiciaria, divinatio, dissertationes de

possibilibus, systemata gratuitis suppositionibus fundata, et multæ quæstiones otiosæ in scholis olim famosissimæ.

Artes a voce græca ἀρετη, industria, sic dictæ quædam sunt methodi aliquid secundum determinatas regulas operandi. Dividuntur in liberales seu pulchras, in quibus mens præsertim agit: tales sunt rhetorica, eloquentia, poesis, pictura, scriptura, etc., et in mechanicas, quæ magis pendent ab exercitio corporis quam a facultatibus animi, ut officia lignariorum, cæmentarium, etc.

Nullum est dubium quin unusquisque teneatur addiscere scientiam sibi necessariam, sive absolute, sive respetive, juxta definitiones expositas. Eo ipso tenetur acquirere scientias ad scientiam sibi necessariam prærequisitas, qualis est logica relative ad alias scientias, historia civilis ad politicam, historia ecclesiastica ad theologiam, cognitione veterum linguarum ad perfectam Scripturæ sacræ intelligentiam, etc.

Qui vanis scientiis operam dare vellet, insanus esset; eas enim corde et animo despiceremus omnesque libros de illis tractantes rejicere debemus, ne tempus breve et celeriter fugiens incassum teramus.

Restat igitur ut de scientiis quas dicimus utiles et quas alii vocant curiosas, paucis verbis disseramus. Quidquid autem de his scientiis dicemus, de pulchris artibus intellegendum est.

J.-J. Rousseau, vir paradoxis notissimus, sibi proposuit ex professo demonstrare, speciali oratione quæ in academia Divisionensi solemniter coronata est anno 1770, restitutionem scientiarum et artium non tantum nihil contulisse ad bonos mores, sed, e contra, eos multum corrupisse, contenditque hominem scientiis imbutum esse animal depravatum; contra quem sit sequens

PROPOSITIO.

Scientiae et artes per seipsas hominem non depravant, nec damnari possunt ut mala.

Prob. 1º. Absurdum est dicere veritatem in se specta-

tam hominem corrumpere et depravare: atqui scientiarum pulchrarumque artium principia tot sunt veritates. Ergo, etc.

2º Deus omnia noscit, et hæc cognitio est in ipso perfectio. Ergo cognitiones acquirendo, quamdam similitudinem cum Deo acquirimus: atqui repugnat nos depravari præcise quia talen similitudinem cum Deo acquirimus. Si autem singuli homines scientias et artes discendo non corrumpantur, falsum est eas natura sua esse malas et populos depravare. Ergo, etc.

3º Scientiae infinitas Dei perfectiones ostendunt, supremæ potentiae ejus innumeros effectus per orbem sparsos demonstrant, mentes ad superna erigunt, amore virtutis et vitii horrore inflammant, aut saltem ad laudabiles hujusmodi fines conducere possunt: ergo dici non potest eas per se bonos mores corrumpere.

4º Singularis J.-J. Rousseau opinio ab omnibus aestimatur paradoxum quod nullatenus defendi potest. Ipse auctor sic de oratione sua loquitur (*Confessions*, t. II, p. 14): *Cet ouvrage, plein de chaleur et de force, manque absolument de logique et d'ordre; de tous ceux qui sont sortis de ma plume, c'est le plus faible de raisonnement, et le plus pauvre de nombre et d'harmonie.* Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 6º Ex scientiis et litteris infinita numero scaturierunt mala; v. g., hæreses, impietas, absurdæ systemata, perniciosissimi libri corruptelam morum inducentes, temerarii novatores societatem religiosam et civilem conturbantes, etc.; ergo scientiae et litteræ homines depravant.

R. Nego conseq. Hæc enim aliaque ejusdem generis exempla id unum probant, scilicet, perversos homines scientiis et litteris abuti posse et re ipsa saepius abusos esse. Sed quid inde? Nonne optimis rebus quotidie plurimi abutuntur, v. g., arte legendi, arte scribendi, legibus, religione, etc.? Numquid ideo hæc omnia damnanda sunt ut mala?

Præterea, si de scientiis et litteris per eventus judicandum sit, tunc boni effectus cum malis conferendi sunt. Porro, hac comparatione facta, boni effectus scientiarum litterarumque malis multo præstabunt. Quot enim sancti et pii viri, eruditione in litteris conspicui, totam societatem illustrarunt, religionem propugnaverunt, virtutem stabilierunt, vitia contuderunt, innocentiam defenderunt, et bonas disciplinas multum commendaverunt! Ergo, etc.

Inst. 1º. A priscis virtutibus recedunt populi quando apud ipsos prævalent scientiæ et artes, ut exemplo Ægyptiorum, Græcorum et Romanorum constat. Ergo...

R. 1º Nego antecedens propter nimiam generalitatem ejus. Diu enim floruerunt scientiæ et artes in Ægypto et Græcia antequam illi populi fuerint corrupti. Numquid litteræ corruperunt Italos sub Leone X, et Gallos sub Francisco I, ac imprimis sub Ludovico XIV? Conferantur tempora scientiis illustrata cum sæculis barbaris, et prouuntietur qua epocha magis obtinuerint vitia. Certe nullius est dubitandi locus quin pro scientiis et artibus judicandum sit. Ergo, etc.

R. 2º Nego conseq. Sæpe quidem corruptio apud populos scientiis imbutos grassatur. Verum id non provenit ex scientiis, quæ potius ei obsistunt et adversantur, bene vero ex divitiis, mollitiis, luxu et consuetudinibus perversis, quæ paulatim admissæ, quotidie obfirmantur, societatem quaunt, laedunt et tandem subvertunt. Imo, societate depereunte, ipsæ litteræ mutantur et barbare flunt: philosophia in artem mere sophisticam degenerat, de omnibus disseritur, controvertitur et disputatur, omnia in dubium revocantur. Hinc horribilis idearum confusio in omni genere, impietas, quædam mentis iniquitas, tædium ordinis existentis, amor novitatis, machinationes occultæ, et mox turbationes publicæ. Talis est cujusque institutionis humanæ caducitas et cordis nostri proclivitas ad malum: at nemo non videt hæc perversitatis humanae consecaria scientiis et litteris tribui non posse.

Inst. 2º. Veteres Persæ, Lacedæmones, Scythæ, Romani, Germani, etc., fuerunt invincibiles quandiu scientias ignorarunt: ergo scientiæ et artes eos corruerunt.

R. Nego conseq. Probandum enim foret populos istos ideo perisse quia scientiæ et artes apud ipsos introductæ sunt: porro illud non ostenditur nec ostendi potest.

Aliunde, immerito dicti populi ut cunctis virtutibus ornati nobis exhibentur. Erant quidem duri, in bello strenui, a præcipuis cupiditatibus nostris alieni, sed fere unicam colebant virtutem, nempe amorem patriæ et libertatis: nec Deum, nec cultum ipsi exhibendum, nec multa legis naturalis præcepta perfecte noscebant; variis in punctis turpissimos errores admittebant. At certe hujusmodi populi proponi non possunt ut ornatissimi cunctarum virtutum cultores, nec proinde dici potest eos usu scientiarum et artium depravatos fuisse.

Inst. 3º Multo difficilius reguntur populi exculti quam inculti, et prorsus impossibile esset populum ex philosophis et litteratis duntaxat coalescentem gubernare: ergo quilibet princeps sapiens philosophos et litteratos e directionibus suis expellere debet, sicut olim Spartiatæ et Romani eos expulerunt.

R. Dist. ant. Difficilius reguntur populi exculti quam inculti, id est, difficilius opprimuntur et jugo servitutis subjiciuntur, *concedo*; id est, difficilius est pacem inter eos servare et bonum publicum procurare, *subdistingo*; si illi populi sint corrupti, *conc.*; si non sint corrupti, *nego ant.* Etenim multo difficilius est populos excultos jugo servitutis subjicere quam populos incultos, quia pluris aestimant libertatem, vividius sentiunt injustitiam, fortius contra oppressores insurgerent, constantius et efficacius eos debellarent. Item si essent corrupti, longe difficilius esset pacem inter eos servare et bonum publicum procurare; scientiæ enim et artes multa nocendi media subministrant hominibus perditis. Verum sit apud populum sanis doctrinis imbutum auctoritas suprema moderata, sapiens, justa, et quidquid voluerit obtinebit; pax servabitur, virtutes privatæ et publicæ colentur, et

cuncta erunt prospera. Optimi ergo principes formidare non debent scientias et artes, sed ipsis summopere curandum est ut subditi sanæ religionis moralisque principia edoceantur.

Nunquam exstitit nec exstirpus est populus ex solis philosophis et litteratis coalescens: inutile est ergo speciali dissertatione quærere an possibile vel impossibile esset talem populum gubernare.

Præterea, non diximus totam multitudinem scientiis imbuendam esse: ingentia quippe inde sequerentur mala. Nullus enim artes mechanicas exercere vellet. Sufficit ergo ut omnes claras veræ religionis et sanae moralis notiones habeant, tum generales, tum speciales et ad proprium statum pertinentes. Tunc vanis contentiobus se non immiscebunt, fidei dogmata in simplicitate sua credent, æquitati et honestati naturali adhærebunt, sique mirabilis ordo in cunctis conditionibus enitescat.

Idem, servata proportione, dicendum est de mulieribus, quæ communiter aliud scire non debent nisi quod ad religionem, bonos mores, rectam domus administrationem et status sui decentiam requiritur.

Porro, his ita notatis, quis adhuc contendere audebit scientias et artes bono publico esse noxias et ab optimis principiis arcendas? Nonne certum est, e contra, illas multum conferre posse ad inducendam urbanitatem, decentiam, amoenitatem, reciprocam observantiam moralesque virtutes quæ meliores faciunt homines et beatores reddunt populos? Docti enim et sapientes viri habendi sunt respectu societatis, sicut oculi respectu corporis. Sed iterum affirmamus eavendum esse ne perversæ doceantur doctrinæ. Prudentis est ergo principis curare ut in scholis publicis et privatis integri semper constituantur magistri, qui sauis principiis juventutem erudiant eamque bonis disciplinis informent.

Plurima hic notanda sunt, scilicet:

1º Qui scientiis et litteris operam dare sibi proponit, non omnes sine ordine acquirere intendat, alioquin im-

perfectis rerum notionibus quasi obrutus, nihil perfecte noscet, ut experientia constat. *Plus scire velle quam satis est, intemperantia est*, ait Seneca. Sicut enim non ea quæ manducantur nutrunt corpus, sed quæ digeruntur, ita non quæ leguntur aut discuntur faciunt hominem digestum, bene vero quæ clare distinque percipiuntur ac retinentur. Unde vetus adagium: *Timeo virum unius libri*.

2º Unusquisque eas specialiter excolat artes vel scientias sibi magis consentaneas: intempestive procul dubio quærerent magistratus et clericus, v. g., perfectam medicinæ vel artis belli notitiam sibi comparare.

3º Ubi verum a falso secernendum est, caveat scientiæ cupidus a sophisticis libris qui tenebras in mentem injiciunt et in errores deducunt, præsertim si de veritate cupiditatibus opposita agatur. Hinc valde noxia est imprudens librorum pravorum lectio. His tantum impune permitti potest qui recto prædicti sunt judicio, fundamentalia veritatis principio optime norunt, et longo exercitio cupiditates refrenare didicerunt. Nemo itaque tales libros apud se detineat aut legat absque consilio viri gravis ac prudentis.

Queritur an expediatur ut omnes indistincte legere discent?

R. Plurimi negant, propter frequentes qui inde provenire solent abusus. Nos vero partem affirmantem tenemus; multo enim facilius est religione et bonis disciplinis eos imbuere qui optimos legere possunt libros, quam ignaros et fere stupidos homines, qui, viva voce tantum eruditii, nihil retinent, et præclarissimas veritates sæpe absurdis superstitionibus fodant.

Duo tamen necessaria sunt, scilicet, 1º ut solummodo exquisiti præficiantur magistri puritate doctrinæ et morum integritate conspicui, qui religionis et virtutis exemplum tenellis semper præbeant discipulis; 2º ut mali vel suspecti prohibeantur libri; eo magis quippe noxi forent, quo incautiores essent juniores animi.

Cæterum, optandum esse nobis videtur et communiter

infantes variarum classium plebis ediscant solummodo legere, scribere et computare, ita ut officia conditioni suæ propria implere valeant. Quod ultra noscerent, superfluum et saepe nocivum esset: hinc enim oritur desiderium supra conditionem suam assurgendi, ambitio, inquietudo, manuum operationis tedium et fuga, aliaque vitia nunc magis ac magis grassantia.

Diximus *communiter*, quia certe a scientiis et artibus liberalibus excludere non intendimus plebeios ingenio conspicuos, bonis moribus commendatos, etc.

§ II. — De officiis hominis quæ voluntatem respiciunt.

Voluntas, ut supra notavimus, versatur circa bonum amandum et malum fugiendum: rectum ideore facultatis hujus exercitium meliores non facit.

Cum felicitatem nostram invincibili propensione cupiamus, bonum, verum aut apparet, necessario quærimus et quidquid nobis videtur malum, odimus ac fugimus. Ex fonte isto, nempe ex amore nostri, omnes voluntatis nostræ affectiones nascuntur.

In solo Deo sita est vera felicitas nostra, ut ostendimus. Ad eum ergo jugiter tendere debemus. Sed tenebris obscœcati variisque cupiditatibus abrepti, a summo bono saepius dejicimur.

Tres potissimum distinguuntur cupiditates mentem nostram depravantes, videlicet, superbia, avaritia et voluptas.

Superbia est inordinatus propriæ excellentiæ appetitus: nomine appetitus intelligitur amor, desiderium et complacentia. Nos impellit ad prosequendos honores hujus vitæ tanquam præcipuum felicitatis nostræ objec-tum. Ex illo appetitu oriuntur vana gloria, invidia, ambitio, contentio, præsumptio, obstinatio, ira, vindictæ, etc.

Avaritia immoderatus est amor divitiarum, unde proveniunt fraudes, mendacia injustitiæ, perjuria, sordida parcimonia, infames viæ quæstum faciendi, duritia cordis erga miseros, etc.

Voluptas circa bonum delectabile versatur, et ex illa nascuntur luxuria, gula, id est, comessationes et ebrietates, sensualitas, inedia, gaudium et tristitia, amor et odium, spes et timor, etc., quatenus hi sensus ex appetitu boni delectabilis et mali oppositi aversione oriuntur.

Certum est has cupiditates infaustos producere effectus, ut quotidiana lugendaque constat experientia. Proh! felices qui ab illis immunes se custodiunt! Eas deinceps non ægre coercent, expeditas mentis facultates habent, integras vires corporis servant, abundantि pace in pura conscientia fruuntur, bonam famam sibi comparant, in gloria sunt apud Deum et homines, etc.

Contra vero, qui eas in teneris annis non refrenant, sed habens illis imprudenter laxant, damnabiles male agendi habitus induunt, gravissima sibi imponunt vincula quæ difficile postea disrumpunt. Si interdum quædam habeant desideria e profundo iniquitatis emergendi, mox pondere libidinum victi, profundius relabuntur, multa prorsus dedecora faciunt, aciem mentis hebat, corpus enervant, per vias difficiles ambulant, et *perversi difficile corriguntur*. Eccle., I, 15.

Maxime cavere debent adolescentes a cunctis voluptatum incitamentis, quæ sensus commovent, imaginacionem accendent, venenum corruptionis insinuant, mentem excæcant, decipiunt, ac peccati laqueis irretiunt.

Inter periculosa hæc incitamenta præsertim computari debent, quidquid in contrarium insanus allegare soleat mundus:

1º Libri amatorii, vulgo dicti *romans*. Profanos enim amores ordinarie describunt, vividis coloribus illicitas mentis affectiones, tanquam laudabiles, depingunt, turpes actiones imaginibus exhibit, colloquia flamas impudicas spirantia, artificia ad seducendam innocentiam diabolice excogitata referunt, etc. Nemo nescit quam infausta inde nascuntur consectaria. Ergo, 1º, etc.

2º Choreæ et saltationes, quales nunc saepius fieri solent. Ibi enim variis modis excitatur atque inflammatur libidinis incendium: juvenes utriusque sexus, vehementi

propensione ad se invicem illecti, vultu, gestu, nutu sese provocant, temere et audacter maximis periculis sese objiciunt in fragiliori ætate, dum prudentiores vix a cupiditatem astu temperare queunt. Si haec agentes, integrum servarent castitatem, ingens ibi agnoscendum esset prodigium. Ergo 2°, etc.

3° Ludi scenici, gallice *spectacles*, pariter habendi sunt pro plerisque velut fontes multorum vitiorum. In his namque libidines excitantur, amor inordinatus, odium infensum, ambitio insatiabilis, ira implacabilis, vindicta crudelis, aliaque vitia celebrantur in theatris. Minimum malum, quod inde sequi solet, est maximum tedium pro cunctis gravibus studiis vel negotiis. Vide in hanc materiam *Traité de la Comédie (Essais de morale*, t. III); Bossuet, *Maximes et réflexions sur la comédie (Œuvres*, t. XXXVII); Desprez de Boissy (*Lettres sur les spectacles*, 2 vol. in-12). Ipse J.-J. Rousseau pericula hujusmodi ludorum ostendit (*Lettres à d'Alembert, Mélanges*, t. II, p. 156.) De spectaculis nosmetipsi longius disserimus in *Theologicis institutionibus*.

Haec principia impugnantur a pluribus qui dicunt, 1° ipsam naturam ad appetendum bonum sensibile nos impellere; 2° sublati concupiscentia et cupiditatibus, jam magnas et generosas fieri non posse actiones; 3° ex hinc sequi omnem interdicendam esse recreationem juvenibus, qui tunc gravem et tristem necessario ducerent vitam.

Sed respondetur, ad 1um, naturam nos impellere quidem ad bonum sensibile appetendum, ut et promptius et efficacius conservationi nostræ invigilemus: at ille appetitus lumine rationis dirigi debet, alioquin ultra limites a sapientissimo Creatore præscriptos mox exurteret nosque secum traheret. Sic ad manducandum et bibendum recte inducimur: verum huic appetitui ultra modum cedentes, nos ingurgitamus vel inebriamus, et ita de cæteris.

Ad 2um, motus concupiscentiæ, si recte dirigantur, bonus esse et principia magnarum virtutum fieri posse; si

vero non coercentur, uberrimi flunt omnium vitiorum fontes. Habenæ dimittantur superbiæ, avaritiæ ac præsertim voluptati, et statim effluunt innumera malorum genera. Ex triplici namque hoc capite cuncta ortum habent delicta ac scelera quæ universam coinquiant terram.

Ad 3^m, multas esse recreaciones honestas, ab omni periculo probabili alienas, quas neutiquam improbat ratio, ut deambulationes, colloquia, nonnullæ ludorum species, præsertim inter personas ejusdem sexus. Pura et innocentia gaudia ex recreationibus istis aliisque similiiter honestis percipere licet. Nedum autem tristis tunc ducatur vita, multa inde provenit jucunditas, pax abundans in cordibus, amœnitas interna in cunctis actibus relucens. Multo feliciores sunt in hac vita juvenes qui juxta rationis dictamen libidines coercent, quam illi qui, voluptatum illecebris attracti, omnia sibi permittunt.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE OFFICIS HOMINIS QUAE CORPUS EJUS SPECTANT.

Deus animam intime junxit cum corpore, non ut ab eo duceretur, sed ut illud regeret. Repugnaret enim substantiam ratione præditam alteri multo inferiori subiectam esse.

Præcipue nunc querendum est 1° an mens unionem suam cum corpore servare teneatur; 2° quænam naturalis hujus obligationis sint consecaria. Itaque præsentis articuli duo erunt paragraphi.

§ I. — De obligatione servandi unionem mentis cum corpore.

Hanc obligationem non agnoscebant Epicurei, nec veteres Stoici, qui cruentam sui ipsius occisionem laudabant ut virtutem, præsertim in nonnullis circumstantiis, quod exemplo Bruti, Catonis, etc., comprobatur. Insanæ huic opinioni plures pseudosapientes nostri subscripti-
erunt, inter quos d'Holbac, Toussaint, Helvetius, etc. Qui enim nihil agnoscent præter materiam, nulla ratione probare possunt violentam sui ipsius mortem esse illici-